

נוטריון

מסע ביבליוגרפי - גליון 23

מלחמת רוסיה-יפן - טרגדיה יהודית בציורים

במלחמת רוסיה-יפן (1904-1905) שירתו בצבא הרוסי כ-30,000 חיילים יהודיים. רבבות מהם קיפחו את חייהם בשדות הקטל של מלחמה זו, שבה, אגב, הובסה האימפריה הרוסית הגדולה. שני איורים ליטוגרפיים גדולים שנדפסו בוילנא בתקופת המלחמה, נמכרו לאחרונה ב"קדם - בית מכירות". איורים אלה, מעשה ידי אמן בשם ח. לסקוב (Laskov), מספקים הצצה מיוחדת ונדירה אל הפן היהודי של המלחמה, ומספרים ביותר מאלף מילים על טרגדיה של עם הנלחם במלחמה שאינה שלו.

האיורים מתארים שתי סצנות מחיי משפחה יהודית-רוסית בעת המלחמה. בשני האיורים נראה פנים ביתה של המשפחה, וכך אנו מתוודעים לעיצוב בית יהודי באותם ימים: על הקירות תלויים דיוקנאות של דמויות יהודיות מפורסמות: תיאודור הרצל, משה מונטיפיורי והמלבי"ם. לצד אחד הקירות ארון ספרי קודש (על הכריכות צויירו אותיות עבריות). לידו ניצב סטנדר, עליו מונחים סידור וזוג פמוטות עם נרות. על שולחן החדר מונחת טלית ועל הקיר תלויה חנוכיה.

כותרת האיור הראשון (ברוסית): "חייל מילואים יוצא לקרב". האיור מתאר את רגע עזיבתו של חייל יהודי את משפחתו בשל צו-גיוס שקיבל (קצין הגיוס עומד מאחורי החייל ובידו הצו). המשפחה כולה נפרדת בצער מן החייל. אשתו מליטה את פניה בבכי, אבי החייל מברכו ב"ברכת הבנים". אחת הבנות מחבקת אותו והשניה מושיטה לו את תיק התפילין.

האיור השני, ששמו "האלמנה הצעירה", מתאר את הרגע בו מתבשרת המשפחה על מותו של החייל. באיור נראה איש צבא המחזיק בידו מכתב, ידו השניה מונחת על כתף אם החייל, אשר

טומנת פניה בידיה, בעוד אשת החייל ובנותיו בוכות. אביו אוחו בידיו תצלום עם הכיתוב "בית החולים שלנו" (ברוסית) וגליון העתון "דער פריינד". עיצוב דירת המשפחה זהה כמעט לחלוטין לזה שבאיור הקודם, עם כמה הבדלים קטנים: כעת לצד דיוקנו של הרצל, תלויים על הקיר דיוקן החייל ומפה של המזרח הרחוק. הסידור אשר הונח פתוח על הסטנדר, מונח כעת סגור. מעל האיור כיתוב ברוסית: "האלמנה הצעירה". תחתיו הכיתוב: "חבר הביא מכתב מבית החולים המבשר כי החייל נפטר".

מרים קורנפלד מ"קדם", שחקרה את האיורים האלה, מצאה שני ציורים נוספים מעשה ידי האמן לסקוב. האחד, מאתר תמונות רוסי, גרסה לא-יהודית של אותה סצנה! גם ליטוגרפיה זו נדפסה בוילנא, אלא שבתקופה מאוחרת יותר, בשנת 1914.

מעניין שגם כאן מניח האב את ידיו על ראש בנו לברכה, האם זה לא מנהג יהודי?

הציור השני, מאוסף ספריית מוסקבה, משלים את סדרת האיורים הזו.

בכותרת העליונה נכתב: "מכתב מהמולדת". בתחתית האזור נכתב: "קריאת מכתבים מהבית בבית החולים הצבאי". החייל היהודי אינו נראה בתמונה זו!

פרופ' דוד אסף הפנה אותי לגלויה שנמצאת באוסף הגלויות ע"ש יוסף ומרגית הופמן. גלויה זו נדפסה בוורשא, בהוצאת נ. י. רזניקוב, כנראה בראשית שנות העשרים (בין שתי מלחמות העולם). כפי שניתן לראות, האזור על הגלויה הוא חיקוי של אחד מאיוריו של לסקוב המובא למעלה. הכותרת ברוסית זהה, אלא שכאן נוסף גם כיתוב בעברית: "אחד מחיל המלואים היוצא למלחמה".

מקור: The Joseph and Margit Hoffman Judaica Postcard Collection

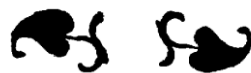
"בשנה האחרונה לחיי הצדיק מגור, בעל 'שפת אמת', פרצה מלחמת רוסיה ויפן, ונלקחו לצבא אלפי אברכים מחסידיו, שהיו בגיל הגיוס, ונשלחו לשדות הקרב במזרח הרחוק. הצדיק היה מברך את חסידיו לפני צאתם לדרך הרחוקה והיא אומר להם: 'מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו' - כל מי שהוא ירא שמים ילך וישוב בתשובה, ואז מובטח לו שישוב לביתו מן המלחמה. וגדולה היתה חרדתו לגורלם של אנשי הצבא. כל אותם הימים שנמצאו חסידיו בחזית לא עלה על מיטתו, והיה שוכב על הרצפה, כשחלוקו בלבד מוצע תחתיו, והחלוק היה כולו רטוב מדמעותיו ששפך על צרת ישראל.

וחסידיו היו אף הם נאמנים לו והיו כותבים לו מן החזית, מתוך החפירות, חידושי תורה, והיו מספרים במכתביהם מכל הקורות אותם. ואברך אחד, עילוי, מעיר אוסטרובצה, כתב אליו מן החפירות פלפול ארוך על רבנו יונה. בעל ה'שפת אמת' השיב לו, ואת מכתבו פתח במילים אלו: 'העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ', העידותי - מלשון עדי וקישוט, ורוצה לומר: קשטתי בכם, ביהודים כאלה, את השמים ואת הארץ."

(הרב שלמה יוסף זיון, סיפורי חסידים, תורה, חלק ב', ירושלים תשס"ב, עמ' 325).

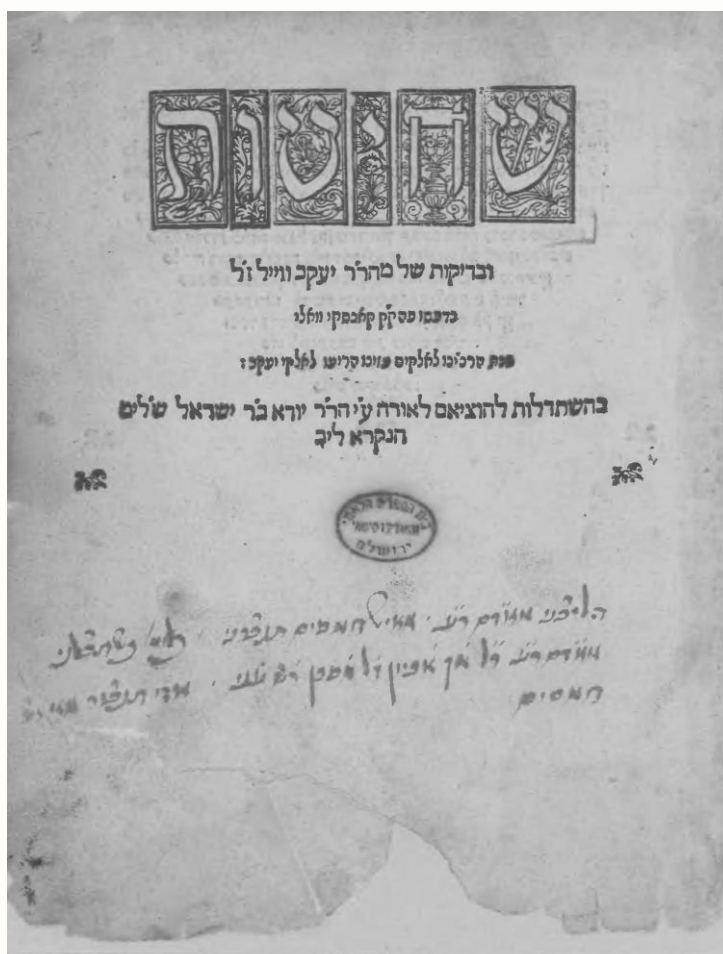

חיילים יהודים בצבא הרוסי לפני מלחמת העולם הראשונה

ספר שחיטות ובדיקות - רישום בעלים עתיק וסמיכה לשחיטה משנת 1598

בשער ספר שחיטות ובדיקות למהר"י ווייל, שנדפס בשנת שכ"א (1561) בקאנסקי וואלי (עיירה הסמוכה לעיר לובלין), בטופס הספריה הלאומית, מצאתי רישום בכתב-יד אשכנזי עתיק:

"חל(י)צני מאד"ם ר"ע, מאיש חמסים תנצוני, כלומר כשתצלני מאד"ם ר"ע, ר"ל [רצה לומר] מ'ך א'ביון ד'ל מ'סכן ר'ש ע'ני, אזי תנצור מאיש חמסים"

הפסוק "חלצני ה' מאד"ם ר"ע, מאיש חמסים תנצוני" מופיע בספר תהלים (קמ, ב).

את הדרשה הנזכרת מצאתי בשני מקורות קדומים (יתכן כי היא מופיעה בחיבורים שקדמו להם).

האחד, הוא הספר "שפתי כהן" (ש"ך) על התורה, לרבי מרדכי הכהן, מחכמי צפת בזמן האר"י. נדפס לראשונה בונציה שס"ה (1605). בפרשת ראה:

"...לפי שהם ששה שמות, וסימנם: חלצני ה' מאד"ם ר"ע, מ'ך אביון דל מסכן רש עני..."

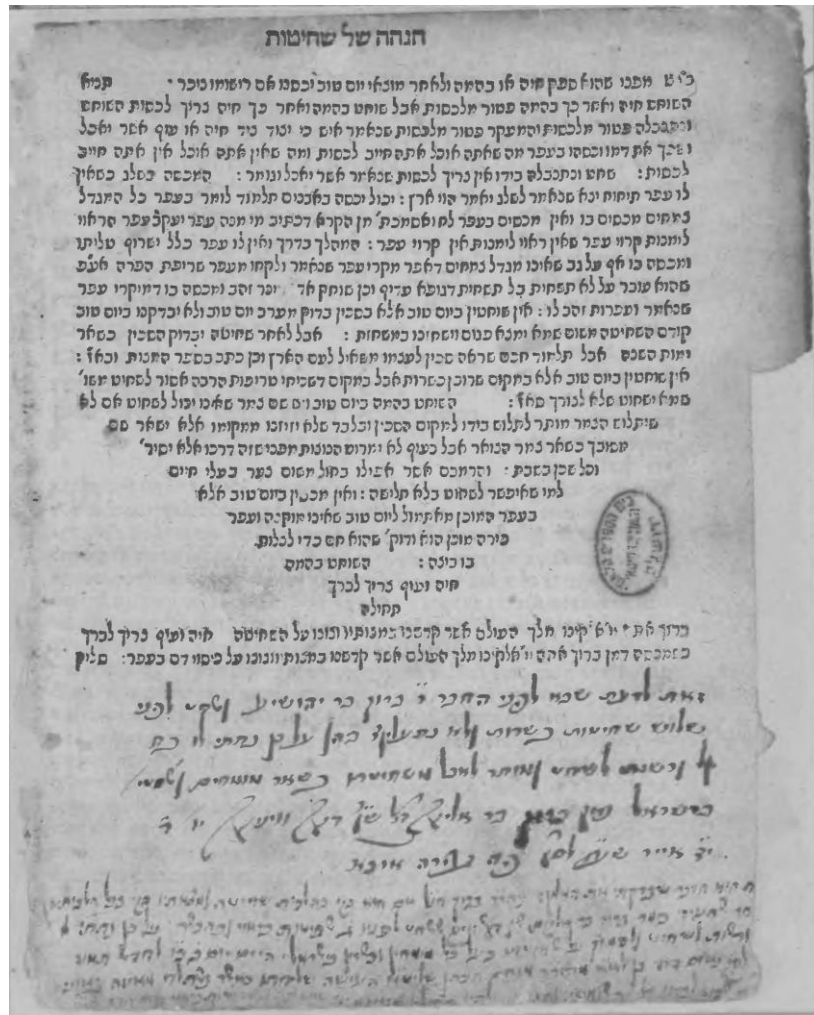
השני, הוא ספר 'מגלה עמוקות' על התורה, מאת רבי נתן נטע שפירא (פרשת ויצא):

"ויצא יעקב מבאר שבע, שבא עשיו ולקח כל ממונו, שנקרא בשבע שמות, מ'סכן ד'ל מ'ך ר'ש ע'ני א'ביון ד'ך, שהם ראשי תיבות "מאד"ם ר"ע", מאיש חמסים - שלקח כל אשר לו..."

בעמוד האחרון של טופס הספר הנ"ל, שעוסק כזכור בהלכות שחיטה, ישנו רישום נוסף בכתב-יד דומה (או זהה), שהוא בעצם נוסח סמיכה לשוחט:

"זאת לדעת שבא לפני החבר ר' ברוך בר יהושע ושחט לפני שלוש שחיתות כשרות ולא נתעלף בהן, על כן נתתי לו כח ורשות לשחט ומותר לאכל משחיתותו כשאר מומחים ושוחטי'ם] בישראל, נאם ברוך בר אליעזר ז"ל ש"ץ דק"ק וויען [וינה], יו"ם] ד' י"ד אייר שנ"ח לפ"ק, פה עירה איכא".

מתחת לקטע זה, מופיעה 'סמיכה' נוספת לרבי ברוך המדובר, מכותב אחר, החותם: "דוד בן לא"א מוהר"ר מנחם הכהן שליט"א העושה שליחתו כאשר נשתלח מאיזה גאונים...".

ספר שחיתות ובדיקות - קראקא, של"ז - הטופס של רבי מרדכי גירונדי

כהמשך למאמר הקודם, נכתוב על רישום בעלות נוסף, אף הוא בספר שחיתות ובדיקות למהר"י ווייל, בטופס אחר של הספריה הלאומית.

מדובר במהדורת קראקא של"ז (1577). מהדורה זו נדפסה זמן קצר לאחר פטירת רב העיר-רבי משה איסרלש - הרמ"א, ובה נוספו הגהות על החיבור, שכתב אחד מחכמי העיר, רבי צבי ב"ר יעקב יצחק, שמביא בהגהותיו דברים בשם הרמ"א, וכן מאביו רבי יצחק יעקב ששימש כשוחט ובודק בקראקא.

עותק הספריה הלאומית היה שייך לרבי מרדכי שמואל גירונדי (תק"ס-תרי"ב). רב איטלקי נודע מפאדובה, שהתפרסם בחיבורו "תולדות גדולי ישראל", שנדפס במשולב עם חיבור דומה בשם "זכר צדיקים לברכה" מאת רבי חננאל ניפי (תק"כ-תקצ"ו), אף הוא אחד מחכמי איטליה (רב בפררה ובצנטו). חיבור זה הוא מקור חשוב לתולדות רבני איטליה.

רמ"ש גירונדי חתם את שמו בשער הספר: "לה"ו מרדכי בכמוהר"ר בן ציון גירונדי זצ"ל", ואף בראשי תיבות שמו בלועזית: M. S. G. אך הוסיף גם שורה נוספת ובה דעתו הנחרצת על תוקפן ההלכתי של הגהות רבי צבי שנדפסו בספר:

"אין לפסוק הלכה ע"פ [על פי] הגהות הס' [פר] הזה".

רבי דוד דייטש בעל "אוהל דוד" - תהליך הדפסת חידושי / יחסו ל"מילה המודפסת"

"...כל מי שרוצה שיתפשטו דבריו בעולם בין יהיה ראוי והגון ובין שלא יהיה ראוי לכך, מ"מ [מכל מקום] קובעם בדפוס ועשה אותם כיון, ויש שיעשנו רק לעטרה וקרדום, יש אשר ידפיס בילדותו ומתחרט בזקנותו, ומה יעשה אחר שכבר נתפשט ע"י הדפוס, וע"כ [ועל כרחו] צריך לאחזוקי דבריו הראשונים מפני הבושה, והלא הרי"ף ציוה למחוק כמה דברים מספרו אחר שחזר בהם, אמנם ספר הנדפס א"א לחזור ולתקנו כידוע" (שו"ת חתם סופר, חלק ו, תשובה סא).

יחסו של ה"חתם סופר" להבאת חיבורים אל הדפוס היה מורכב ומעניין. בכמה מקומות בתשובותיו התייחס לנושא זה, ונראה כי על אף שחי למעלה משלוש מאות שנה לאחר המצאת הדפוס, לא ראה עדיין את הדפוס כעובדה מוגמרת. נוהגים לומר כי יחסו אל הדפוס היה שלילי, אך למעשה דעתו הייתה מורכבת יותר ויום אחד אולי אאריך בעניין. בכל מקרה, בדבריו שציטטתי לעיל מוזכרת אחת הבעיות שבהדפסת ספרים: לאחר שהספר נדפס לא ניתן לתקנו, במידה ונפלה בו טעות, שכן הטעות שוכפלה והופצה במאות עותקים וקשה כבר להחזיר את הגלגל אחורה. במילותיו של החתם סופר: "ספר הנדפס אי אפשר לחזור ולתקנו כידוע".

כניגוד מעניין לכך, עומדת תופעת יחסו של רבי דוד דייטש, בן דורו וחברו של החתם סופר, אל המילה המודפסת, שהיה יחס הפוך בדיוק: למרות שחידושי עלו מזבח הדפוס ונפוצו בסביבתו, לא ראה בכך רבי דוד סוף פסוק, והמשיך להגיה שוב ושוב את חידושי המודפסים, על גבי גליונות הדפוס.

לפני שאפרט על תופעה זו אקדים ואסקור בקצרה את תהליך הדפסת חידושי, שהיה אף הוא מעניין מאד.

רבי דוד דייטש (תקט"ז-תקצ"ה) תלמידו המובהק של ה"נודע ביהודה" ואב"ד "עיר חדש" (Nové Mesto, סלובקיה), היה רב מפורסם בדורו ומעיין נובע של חידושי תורה. תורתו של רבי דוד דייטש החלה להתפרסם תחילה בספרי ידידיו וחבריו, מגדולי חכמי דורו, ולא כחיבור נפרד משלו. רבי דוד היה כנראה היוזם לשילוב חידושי בספרים אלה, על אף שהמחברים הנ"ל התהדרו והתכבדו מאד בדבר. יש לשער כי הסיבה לכך הייתה בעיקר כלכלית, מאחר ולא היה בידו את הכסף הדרוש להדפסה עצמאית.

וכך נדפסו חידושי בספר 'עולת חודש' חלק ב' לרבי אלעזר פלקלש (פראג תקמ"ז); בספר 'ציון לנפש חיה' - צל"ח [לבעל ה"נודע ביהודה"], על מסכת ביצה, שהדפיס בן המחבר רבי ישראל לנדא (פראג תקנ"ט); בספר 'אור חדש' לרבי אלעזר קאליר אב"ד רעכניץ (וינה תקנ"ט), ובספרים נוספים. יש לציין רבי ישראל לנדא ורבי אלעזר קאליר כותבים מפורשות שהם מצרפים קטעים מחידושי רבי דוד בעקבות בקשתו.

בדומה לכך, בשנת תקע"ו נספחו שני דפים עם חידושי בסוף הספר "חלק ראשון משאלות ותשובות הגאונים בתרא" שנדפס בפראג.

ל' ד'בנוקסא ל'כא ב' א"כ הוולל מוכח ומחמ"ח
 נכס' מחד דף "ט כיון משב ככרת תע"י פ"י סהיד דה"כ
 חכמי וויז קרבן וויז קרבן על האוכלין וויז מלוקח. ה"כ
 וויז וסא אף קתי כתיב פס' ד' דשמש שני וויזין סרין:
 א"כ

[illegible]

Wien, gedruckt bei Georg Holzinger, f. f. priv. Buchdrucker 1819.

[בקונטרס לא מופיע פרט שנה, אך רבי דוד כותב שהדפיס את הקונטרס הקודם "אשתקד", ולכן כתבתי שנדפס כשנה קודם לכן, וכנראה שגם קונטרס זה נדפס בווינה].

אשר חברתי אני המטן דוד בהרב מוה"ר מנדיל ראטש וזה"ה

הוא מה שנשענו סמך שהעלה אישכר על מזבח הדפוס וטפף איזה חרושים על סוכה וחנניה.

הנה דרך המהברים לכתוב הקדמה ובהמשך נבא
לשונם מבקשים את פני הקודש שיחבנו את
הספר ואני אמרתי בלבי מה יתרון לבני
הדברים מלך עולם כטובים וזה טוב ואם לא
פועלים אך למחשור והנה אשחקר זכרי ה' להעלות על
מזבח הדפוס איזה עליו ואם היא מלכך אחד המורה

קונטרס ההמשך - תקפ"א בערך

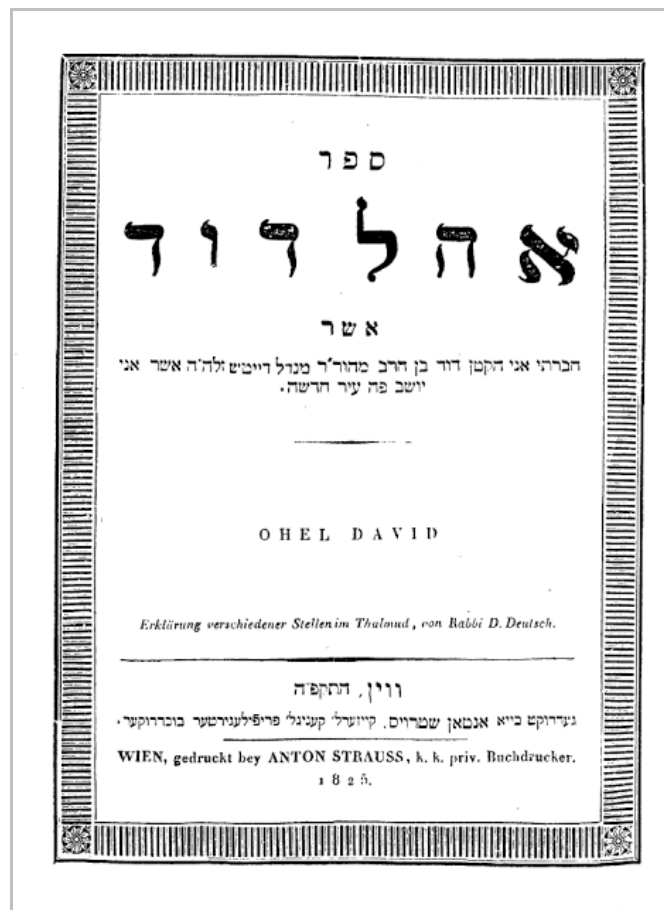
מספור העמודים בקונטרס זה (יג-כו) ממשיך את המספור של הקונטרס הקודם, והוא מכיל בסך הכל 14 דף. (עותק סרוק של קונטרס זה - [כאן](#)).

בשנת תקפ"ב הדפיס רבי דוד בוינה קטעים נוספים מחידושי. לקונטרס זה המכיל 27 דף, יש כבר צורת ספר, עם דף שער ו"הקדמה", אלא שגם כאן לא מדובר בחיבור שלם, רק בחלק מחידושי על מסכת יבמות ועל כמה סוגיות ממסכתות אחרות, וכפי שכותב בהקדמתו: "...עלתה על לבי להוסיף... עוד להעלות ולהוציא לבית הדפוס, הגם שאין ידי משגת ואין לכסף מוצא להביא לדפוס כל חדושים אשר חדשתי בע"ה על מסכת יבמות, כבר מילתא אמורה א' [חד] המרבה וא' [חד] הממעיט...".

דרך אגב, מעניין לראות איך הקדמתו הופכת מהר מאד לפלפול תלמודי שאין לו שום קשר ל"הקדמה", ובו כבר מגיה או מוסיף על דברים שכתב בחיבורו הקודם. (עותק סרוק ממהדורת תקפ"ב - [כאן](#)).

בשנת תקפ"ה הדפיס רבי דוד קונטרס נוסף, בן יב דף, המכיל את חידושי על מסכת יבמות שלא הופיעו בחלק הקודם. (עותק סרוק ממהדורת תקפ"ה - [כאן](#)). זה היה הקונטרס האחרון שהדפיס בחייו.

לאחר פטירתו נדפסו עוד מחידושי במהדורה שהוציא בנו, רבי יחזקאל, בפרשבורג תקצ"ה, ומאוחר יותר ע"י נכדו באונגוואר תרכ"ז.

מסתבר שהסיבה לכך שהדפיס את חידושי טיפין טיפין, היתה בעיקר כלכלית, וכפי שעולה גם מהקדמתו לאהל דוד תקפ"ב, ומסיבה זו הדפיס מעט מחידושי בכל עת שהדבר התאפשר לו.

זמן קצר לאחר פטירתו הוציא בנו את חידושי על מסכת שבועות מתוך כתב-ידו, וכן את חידושי על מסכת יבמות שחלקם נדפסו בקונטרסים הקודמים. הפעם בצורה מסודרת יותר, על פי סדר הדפים במסכת.

כעת נחזור אל התופעה המעניינת שאותה הזכרתי בפתח הדברים. ככל הידוע לי, תופעה זו ייחודית לרבי דוד דייטש: גם לאחר שכבר נדפסו קונטרסיו הנזכרים, לא ראה זאת רבי דוד כ"סוף פסוק", אלא המשיך כל הזמן להגיה, לשפר, לתקן ולהוסיף על הנדפס.

דוגמאות חיות וזמינות לכך הם הטפסים הסרוקים של חיבוריו שנמצאים במאגרים התורניים, בעיקר באתר HebrewBooks (בקישורים שהבאתי לעיל). בשולי העמודים בעותקים אלה קיימות הגהות ארוכות, רובן בכתב מרובע. הגהות אלה הנן הוספות, שינויים או תיקונים, שהוסיף רבי דוד על הנוסח הנדפס, והן נכתבו בפועל על ידו או על ידי בנו רבי יחזקאל שעזר לו בכך. בדרך כלל ההגהות הן בכתב-יד מרובע, כהוספה על הדפוס, אך ישנן גם הגהות בכתב-רהוט.

רבי דוד נהג לחלק את חיבוריו בחינם לתלמידי חכמים, וכל עותק שיצא מתחת ידו עבר הגהה כזו. מסיבה זו נוסח ההגהות משתנה מעותק לעותק, למרות שהתוכן דומה, אך לעתים הוא מרחיב ולעתים מקצר.

להלן מספר דוגמאות מהעותקים שבאתר HebrewBooks:

12

וַיִּחַם הָרֹב מִן הַחֹרֶב
וַיִּתְּרֵן דִּקְדוּשֵׁי הַשָּׁם הַזֶּה
בְּרִיאוֹת מַנְדִּיב דָּבָר אִיִּם
וַיִּתְּנוּ מַגִּדָּה לְחַיִּים
וַיִּתְּנוּ כְּלָבִים בְּכָל־
בְּרִיאוֹת שֶׁשֶׁפִּים עָלֵה
וַיִּהְיֶה הָעָלָם כְּעֵבֶל
וְכָל דָּם בָּא לְהוֹרֹד
וְשָׁמַם אֲכָל חַיֵּי דַת עֵשׂר
בְּהֵמֶה עֲשָׂה וְחֵלֶל
אֲכָל חַיֵּי דַת דָּם מִטְּהָר
בְּכָל־יֵת פֶּרֶס שֶׁלֹּא
נִגְרַפּוּ

לא יא

כגה

21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 54

מהדורת תקפ"ב, ההגהה בכתב הרהוט היא בכתב-ידו של רבי דוד (אולי גם זו התחתונה)

בקונטרס משנת תקפ"ה, בעותק ספריית "הרווארד קולג'" שמצאתי ב"Google Books", ישנן מספר הגהות בשולי הדפוס, הנה שתיים מהן:

אֵלֶּל דָּה

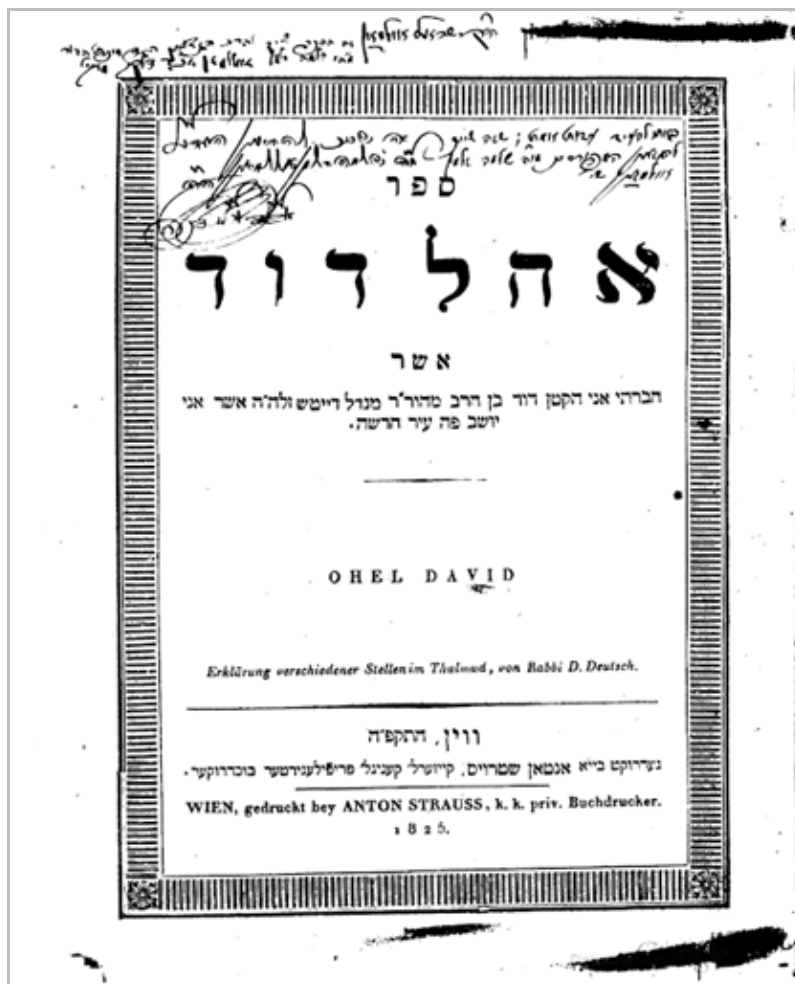
אין כלל רחוק
בסוף הדינה
ביום ד—אין
לעשות חיל

בדף הריק שבסוף הספר נוספה הגהה ארוכה:

[illegible]

נציין כי רוב ההגהות המופיעות בטופס זה נדפסו בשינויי לשון קלים במאסף התורני 'קובץ על יד', בני ברק תש"ן, וכנראה שמקורן מטופס מוגה אחר.

לעומת העותק שב-Google Books, בעותק שנמצא ב-HebrewBooks אין הגהות בשולי העמודים, אך ישנה הגהה ארוכה בכתיבה רהוטה, כפי הנראה לא בכתב-ידו של רבי דוד.

"זה הספר שייך להרב הגאון הגדול מופת הדור מה"ו שלמה זלמן אולמאן אב"ד דק"ק מאקא";
 "באתי להעיד עדות אמת, שזה שייך להגאון המפורסם מה"ה שלמה זלמן אולמאן שי".

"אז ירננו כל עצי היער" ומליצות אחרות בגנות מחברי ספרים

מחברי ספרים, מדפיסים ומו"לים, בעלי רגישות סביבתית, נוהגים כיום להשתמש בנייר ממוחזר, וזאת בכדי לצמצם את כריתת העצים המסיבית המשמשת לתעשיית הנייר. אך כבר שנים רבות לפני המודעות הסביבתית בת זמננו, היתה שגורה מליצה בפי העם על הפסוק "אז ירננו כל עצי היער" (תהלים צו, יב). יבוא יום, נהגו לומר, בו "ירננו עצי היער" - כאשר יפסיקו לכרות אותם לשם ייצור נייר.

ומדוע יפסיקו לכרות עצים לעתיד לבוא?

מפני שכל רבבות הספרים שבהם נכתבו שטויות על גבי שטויות, דברי הבל ורעות רוח, ישמשו כמקור בלתי נדלה של חומרי בעירה ולא יזדקקו יותר לעצים. או אז, "ירננו כל עצי היער".

כך למשל מסופר על הגאון הנודע ר' אייזל חריף, שבשמו נהגו לתלות חידודים רבים (יהודה לייב לוין, 'רבי אייזל חריף', ירושלים תשל"א, עמ' 141):

מחבר בא לרבי אייזל עם חיבורו וביקש הסכמה. עיין הרב בחיבור ולא מצא בו מן החידוש ומן הדרוש, סתם מלל ללא תוכן, נענה ואמר לו:

— עצתי כי תכנה ספרך בשם "אז ירננו".

תמה המחבר, מדוע ולמה?

השיבו רבי אייזל:

— אמרו, לעתיד יחדלו מלהשתמש בעצים להסקה, במקום זה יביאו ספרים של הבל ושל דופי, כמו שכתוב "אז ירננו כל עצי יער", מדוע ירננו העצים? משום שיניחו להם. עליך איפוא לבחור לספרך שם שיהלום את עתיד ספרך...

בכל עת שרצו לזלזל במחבר ספר נהגו להשתמש במליצה הנזכרת, ודי היה למלעיג להפטיר בקצרה: "אז ירננו כל עצי היער", וכבר יודעים היו כל הסובבים את כוונתו.

כך לדוגמה כותב ר' דוד זאלר בהקדמה לספרו 'כנסת דוד' (ירושלים תר"ס):

"בכל דור ודור, מי שיוציא ספר לאור, בטרם שיפתחו החיבור, ואינם יודעים מהות הספר, פיהם עליהם יתגבר, והאתון מתחיל לדבר, מי הוא זה המחבר? ואחרי שהמה פותחים רק השער, אומרים שהוא עם הארץ ובור, וכל דבריו נגנב מספר אחר, ומה שהוא מחדש הכל הבל ושטות אין להם שחר... מדוע השחית הוא הנייר, והאותיות אשר כל אות מאל"ף-ב"ת קדוש וטהור, הלא אין ראוי עתה הנייר, אך להשליך תחת הסיר, ואומרים אז ירננו כל עצי היער, מה בא הלזה לנו לבאר? הלא די לנו ספרים אין לשער, אין זה כי אם הוא רוצה ליטול שם שהוא מחבר..."

השורה שהדגשתי בדבריו, אינה מובנת כיום למי שאינו מכיר את המליצה, אך בזמנו של המחבר היתה כנראה ידועה לכל.

כפי שכותב ר' דוד זאלר, מאז ומתמיד סבלו מחברי ספרים מזלזול. נגד תופעה זו יצא באופן מיוחד הגאון רבי יוסף תאומים בעל 'פרי מגדים' (תפ"ז-תקנ"ב), שמתמרמר במקומות רבים בחיבוריו על אנשים שמזלזלים במחברי ספרים ומעודד מאד את מה שהוא מכנה "מדפיסי הזמן":

"מלמדי הזמן המה מקרי דרדקי בכל אתר ואתר, שלמא יסגא לכון. תזכו להרביץ תורה בישראל... ועשות ספרים ולהדפיסם כל אחד כפי יכולתו, ואל תחושו להמלעיגים על עשות ספרים חדשים... והנה אשרי מי שנתגדל בכפר ועיר קטנה ומפרנס עצמו במעשה ידיו, ולומד ומרביץ תורה, ומדפיס ספריו, אשריו, גם שלא לבייש מחבר קטן בוגין אחד, מנחה, ונפש כי תקריב, הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה" (הקדמה ב' לספרו 'אם לבינה').

"...ואומר יישר כח למדפיסי הזמן, ויש להם שכר טוב בעמלם... ומה להם למלעיגים על מחברי הזמן, החדש ישן יהיה בעזה"י..." ('נטריקן', קו יז).

במקום אחר אנו מוצאים את התייחסותו של ה"פרי מגדים" לאמירות נוספות שכוונו נגד מחברי הספרים. בין היתר, שהיו נוהגים לומר כי אותיות "מדפיס" הם אותיות "מפסיד", ועל כך עונה ה"פרי מגדים":

"ועתה בנים בוני ישראל שמעו לי, כי כפי דעתי 'כל המדפיס אינו מפסיד', לא כיש אומרים 'כל המדפיס מפסיד' (אתון באתון) [=אות באות], וכשרואין תלמיד חכם עני רוצה להדפיס... אומרים עליו 'קרדום לחתוך', 'ענקתמו גאוה', 'לא יוכל אדם לומר פשט כי יאמרו כבר נדפס', 'מתיר אסורים' או 'מחמיר ביותר', ואלה דברים עושים להבדילו ולהפרידו מדפוס..." (הקדמה א' לספרו 'אם לבינה').

בהקדמה לחיבורו המפורסם 'פרי מגדים' מזכיר רבי יוסף תאומים ספר בשם 'עת רצון' שמצטט את דברי המלעיגים. כוונתו לספר 'עת רצון' מאת רבי בנימין זאב וולף ב"ר יעקב בן ציון הלוי משעברשין, שנדפס בזולקווה תקל"ז. שם בהקדמה השלישית כותב המחבר:

"...הגם שכבר חברו הקדמונים המפורסמים ספרי מוסר, אשר חיבור שלי הזה נחשב כקליפת השום נגד ערך ספרים הקדושים, אך אמר החכם שלמה המלך עליו השלום עשות ספרים הרבה אין קץ, ואשר שמעתי מהרבה בני אדם הנותנים טעם לפגם על מחברי ספרי קודש, אך לא שמתי לבי לדבריהם כי ראיתי שרק מחמת רוע לבם ויצרם הרע אשר התגבר עליהם הם מלעיגים על המחברים ומצא יצרם הרע ליתן טענה תמיד, אם על חיבור איסור והיתר - הם אומרים: די לנו בחומרת ראשונ[ו]ת והבו דלא להוסיף עליהם, ועוד אומרים על המחברים

'וחלופיהן בגולם' כי אסר את ההיתר והתיר את האסור, ועל חיבור גמרא ותוספת [גפ"ת] אומרים על המחבר שלא הבין את דברי המקשן ותרצן ולא ידע סוגיא דשמעתתא, ואם יהיה החיבור על הקבלה אומרים שהמחבר קיצץ בנטיעות, ועל חיבור מיוסד על מוסר ותוכחה אומרים הלא יש הרבה ספרי מוסר המונחים בקרן זויות [!] ואין רואה אותם, ואומרים למחבר בוא וראי [!] אצלי ספרי מוסר אשר עלה עליהם אבק ועפר כזיקא דבתר מטרא, ובודאי על אלו אמר שלמה המלך עליו השלום אל תען כסיל כאולתו...".

[למקורות נוספים בנושא זה בחיבורי ה"פרי מגדים", ראו: הרב יהודה יודל דנצינגר, 'מעלת הדפסת חידושי תורה במשנת הגה"ק הפרי מגדים צוק"ל', קובץ זרע יעקב (סקווירא), כה, עמ' יג ואילך].

והנה מקור שדורש את הפסוק 'אז ירננו' דווקא לשבח הדפסת ספרים ולא לגנאי:

סוד פסוק אז ירננו כל עצי יער וכו'

מה ששמעתי מפי מורינו הגאון האמיתי הרב ר' יעקב בהרי"ץ מדינסטאן מדרבנדי יצ"א. לע"פ יבואו כל האילנות לפני הקב"ה שהוא יום הדין הגדול והנורא יבואו כל עצי האילנות הסריק לדין ולמה לא נתת לנו פרי כשאר אילנות שמברכין עליהם ואוכלים אי"כ יש להם זכות. ולנו מה זכות יש השרפה. ומשיב להם זכותכם הרבה מהם יותר ויותר. ומעמיד אותם לפניו ומביא כל ספרי חיצוניות וכל הספרים שנכתבו לפרסם את שמם בעולם כי הם חברי ספרים הרבה עד אין מספר או לעשות סחורה למכור ולהתפרנס ושמשו בתגא של תורה וישרפו אותם עם אילני סרק ושם יקבלו בע"י המחברים האלו עונש גדול על שהוציאו ימיהם על אלו הספרים לבהלה וגם ידונו על הימים ג"כ פי. שנתנו פגם בימים הקדושים שברא הקב"ה את העולם להביל וריק. אז ירננו עצי היער כי לא יחנם נבראו ויקבלו שכר גדול ואז יקבלו שכרם ויקבלו פריים יותר מאילנים שעשו פרי וזה שאמרו חז"ל עתידים אילני סרק לע"פ וכו'. ויש להם ראיות מתנ"ך כמה פסוקים אבל אני שכחתי הפסוקים והי' ימחול לי ולזרעי עד עולם. יהי רצון מלפני אלהינו שבשמים שיתשוב לי הליקוטים שכתבתי כאלו עסקתי בתורה לשמה ואנצל מאותו יום הדין והנורא כי לא כיונתי לשום גדולות ח"ו כ"א לשמו יתברך לפי שאמרו חז"ל אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו לא לפרסומי והד"ץ.

הכותב הוא הרב צפניה הלוי בספרו צדה לדרך שנדפס בירושלים תש"ז. את הדברים מביא בשם רבי יעקב יצחקי, הרב הראשי של מדינת דגסטאן.

נמשיך מכאן למליצה נוספת בגנות ההדפסה: "סימן לעבירה - הדרוקן".

מקורו של משפט זה בתלמוד (שבת לג, א; יבמות ס, ב). הדרוקן - הוא שמה של מחלה בחלל הבטן. ופירוש המשפט הוא כך: חכמי התלמוד אמרו שהופעת המחלה 'הדרוקן' היא 'סימן לעבירה' - דהיינו היא סימן שהחולה עבר עבירה (אם כי אינו סימן מובהק, כי הדרוקן מופיע גם מסיבות אחרות, ראו שבת שם).

בהקשר שלנו נעשה שימוש מליצי במשפט זה שכאמור שימש בגנות הדפסת ספרים. וזאת באמצעות דמיון המילה "הדרוקן" למילה "דרוק" = דפוס בשפת היידיש, וברבים: דרוקן = דפוסים. ועל כן המליצו:

סימן לעבירה - הדרוקן.

דהיינו, להדפיס ספרים הוא סימן לעבירה.

בספרו 'טעם זקנים' מאת רבי אשר זאב ורנר, רבה של טבריה, מובאת מליצה זו בשם רבי אברהם מקליסק, אך היתה נפוצה וידועה והשתמשו בה גם אחרים.

במליצה זו נתקלתי לראשונה במהדורה השניה של ספר 'זרע קודש' לרבי נפתלי מרופשיץ.

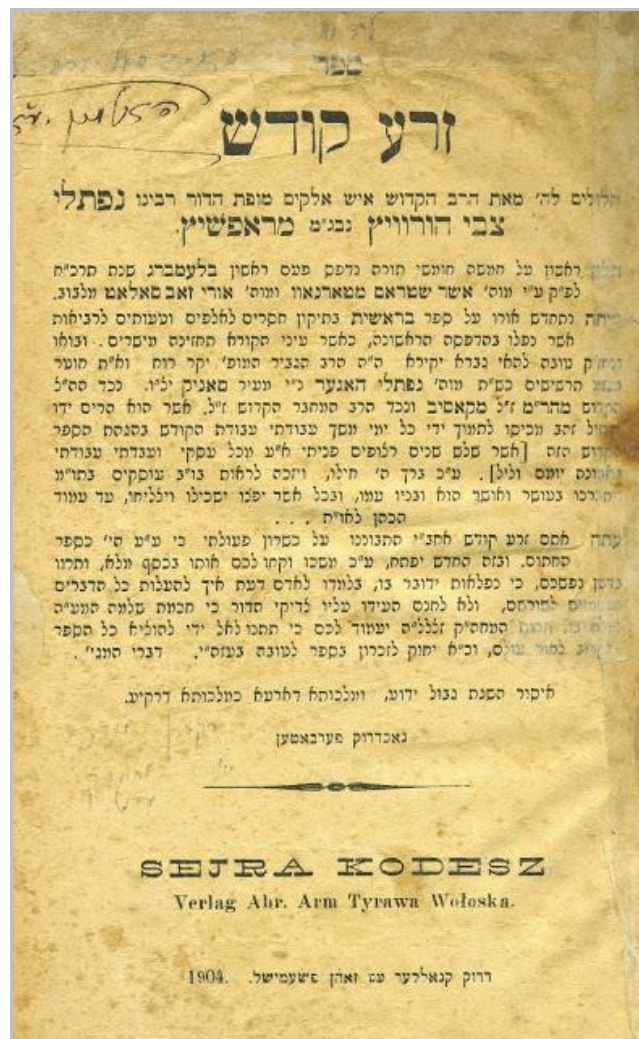
הספר 'זרע קודש', חידושים על התורה והמועדים מאת רבי נפתלי צבי מרופשיץ (תק"כ-תקפ"ז), נדפס לראשונה בלבוב בשנת תרכ"ח, זמן רב לאחר פטירתו. הסיבה לכך שהספר לא יצא עד אז היתה התנגדות המחבר כי ידפיסו מתורתו. המדפיסים, ר' אשר שטראס ור' אורי זאב סאלאט, שקנו את כתב היד של החיבור, קבלו את ברכת האדמו"ר רבי חיים הלברשטאם מצאנז להדפסת

הספר, על אף שהתנגדות המחבר להדפסת ספרו היתה ידועה, וכפי שכתב רבי חיים מצאנז בהסכמתו:

"...והנה אם כי בימי קדם לא צויתי להדפיס חידושי תורתו של אדמו"ר הקדוש הנ"ל כי ידעתי שגם המחבר הקדוש בחיים חיותו לא הסכים שידפסו חי' [דושי] תורתו, אולם לאח"ז [לאחר זה] עלה בלבי שיפה עשו המדפיסים הנ"ל שהוציאו לאור כתבי קודש האלו, כי ידוע שגם הרב מהרח"ו [רבי חיים ויטאל] מנע מלהוציא לאור חידושי ומה שקיבל מרבו האר"י זלה"ה ולא הניח לתלמידיו לכותבם ואעפ"כ [ואף על פי כן] עשו צדיקי הדור כמה תחבולות והתפעלות להעתיקם ולכותבם ולהוציאם לאורה והארץ האירה מכבודו..."

רבי חיים מצאנז אף העניק לספר את שמו 'זרע קודש', כפי שכותב "המלבה"ד" [המביא לבית הדפוס] בדף שאחרי השער.

הספר הובא לדפוס בפעם השניה בפשמישל ע"י ר' אברהם ב"ר גדליה ארים [החותם גם בראשי התיבות: אב"ג = אברהם בן גדליה]. במפעל הביבליוגרפיה נרשם שמהדורתו נדפסה בשנת תרס"ו, אך לפניי היה עותק מהדפסה קודמת יותר, משנת תרס"ד (ראו קטלוג "קדם", מכירה 33, פריט 147).

שער הספר 'זרע קודש' פשעמישל תרס"ד

בסוף הספר, לאחר "לוח הטעות", נוסף קטע מאת המו"ל, שבו מספר על השתלשלות העניינים בהדפסת המהדורה הראשונה. שימו לב לנימוקים שמונה להתנגדותו של המחבר להדפסת ספרו. הנימוק הראשון הוא: "סימן לעבירה הדרוקן". הנימוק השני היותו של המחבר נכדו של "הרבי ר' העשיל" הידוע:

"הספר הקדוש זרע קודש אשר מחברו היה איש נורא וקדוש למאוד... וכבר יצא לאור בשנת תרכ"ח, אולם יען אשר המדפיסים הראשונים עשו במחשך מעשיהם, לא יצא מתוקן מתחת ידיהם, וגופא דעובדא הכי הוה [גוף המעשה כך היה], הצדיקים הקדושים בני המחבר הקדוש ז"ל לא נתנו לקבעו בדפוס, מפני ב' טעמים. הטעם האחד הוא מפורסם לכל, יען כי מרגלא היה בפומיה [רגיל היה בפיו] דהמחבר הקדוש ז"ל לומר סימן לעבירה הדרוקן (בהשתנות החולם למלאפום), והטעם הב' גילה לי הה"צ [הרב הצדיק] המפורסם ברו"ק חו"פ [בוצינא קדישא חסידא ופרישא] האבד"ק ראזוואדאב שליט"א [רבי הירש הורוויץ], נין

"הרה"ק ר' אליעזר דזיקועבר זי"ע [רבי אליעזר מדז"קוב, בנו של רבי נפתלי מרופשיץ] לא נתן להדפיס את הספר זרע קודש, כי אמר דעם טאטענס ספר איז

מיין הארץ, און א הארץ קען מען נישט דריקען..." [תרגום מיידיש: ספרו של אבי הוא לבי, ולב לא ניתן להדפיס]. (דברי אמונה - ליקוטים, ירושלים תש"ס, דף יג, ב).

ומעניין לציין, כי במהדורה חדשה של החיבור שנדפסה ע"י הרב יהודה צבי הורוויץ, מצאצאי המחבר, בירושלים תש"ד, מתנצל המו"ל על כך שהעיז להוציא את הספר, ומספר כי עשה זאת רק בעקבות חלום שחלם:

ועתה ידע נא הקורא כי לא מלבי עשיתי זאת כי לא מצאתי עוז בנפשי להוציא את הספר הזה לאור עולם עד שבא מעשה לידי לפני שנתים לערך חלמתי מדוע אין בנמצא הספר זרע קודש ובליל שבועות השתא חלמתי שנית מדוע עוד לא הדפסת את הספר הקדוש הזה. אחרי כל זה מצאתי עוז בנפשי ואזרתי כח במסירות נפש ממש. והתיעצתי עם הרבה גאוני וגדולי הדור שליט"א וכלם הוסיפו לי כח ואומץ ואף זרזוני לדבר מצות זו.

לסיום, אביא כאן הקדמה לספר, שבה מופיע לצד "סימן לעבירה הדרוקן" גם המליצה שבה פתחנו: "אז ירננו כל עצי היער" (הקדמה לספר 'פני חמה', מאת רבי משה שולמאן, סלוצק תר"ע):

הרשנים ישמחו, והמשיפים יעלצו, והבע"כ יגילו, והנה ידעתי אשר בנוהג שבעולם, בוסחין בהגלות ספר חדש בעולם, יש דורשין לשבח וכבוד עצמו, ומתוך שבחו בא לידי גנות של הספר והמחבר, ויש בוסח בו' ונוסף גם הוא על 'שונאיו', הן הן ליצני הדור המלעיגים ומלגלים ואומרים, מה ה'אבירה' הזאת לכם, לאבד מעותיכם במחיר ספרים כאלו? ובנין אב לכולם השנאה, ותולדתו קנאה, והן שחוט לשונם! וכעדק התאונן החכם שילך באסרו סספר עריך היו מבקרים יהודה: כי כל הבא לשלמות ידיו להיות מבקר הישות בידו, כי באמת כעת גבר מאד בזיון התורה בארץ, ובעיני ההמון כל מחבר עברי בעיני תורה -- אם לא בספרי רמונים -- כגונב סוסים, וכשולח יד על כיס יחשב, כי מרבים מאד המחברים להדפיס ולהביא, על כן ילעגו להם בשאט נפש, זה יאמר סימן לעבירה הדרוקן. וזה יאמר אז ירננו כל עצי יער, כי לעיל כשיתגלה האמת ישיקו בספרים ולא בעצים, וזה יאמר לא ירפני ער כלעי הקי, ומתי אקח סועד לעיין בספרך! לכן אנור אומר יהבו המבקרים כדבים, ישאנו בכפירים, סקולם לא אחת, ומשאונם לא אבהל, כי לא עלי יהי' הלונתם, כ"א על ארזי לבנון הרמים והנשאים הגאונים,

"...והנה ידעתי אשר בנוהג שבעולם, בזמן הזה, בהגלות נגלות ספר חדש בעולם, יש דורשין לשבח כבוד עצמו, ומתוך שבחו בא לידי גנות של הספר והמחבר... הן הן ליצני הדור המלעיגים ומלגלים ואומרים: מה ה'אבירה' הזאת לכם, לאבד מעותיכם במחיר ספרים כאלו? ובנין אב לכולם השנאה, ותולדתו קנאה, וחץ שחוט לשונם... כי באמת כעת גבר מאד בזיון התורה בארץ, ובעיני ההמון כל מחבר עברי בעיני תורה - אם לא בספרי רמונים [=רומנים] - כגונב סוסים, וכשולח יד על כיס יחשב, כי מרבים מאד המחברים להדפיס ולהביא, על כן ילעגו להם בשאט נפש, זה יאמר: סימן לעבירה הדרוקן, וזה יאמר: אז ירננו כל עצי יער, כי לעתיד לבוא כשיתגלה האמת ישיקו[יסיקו] בספרים ולא בעצים..."

"שוויון בנטל" - בנהלל ובעין חרוד

אם חפצתם לדעת מהו "נוברהדוקר" אמיתי, קראו את סיפורו של ר' אלתר צוקר, אשר כמיטב המסורת שהנחיל ה"סבא", כיתת את רגליו בשבילי ארץ ישראל, בשלהי שנות השלושים (של המאה ה-20), כשהוא מבקש להקנות לחברי הקיבוצים את זכות ה"נשיאה בנטל" - עולה של תורה.

את המאמר הבא כתב ידידי ר' שמואל גרינוולד - חבר מערכת 'מוסף שבת קודש' של עיתון 'יתד נאמן', בעקבות פנקס ייחודי שהוצג למכירה בבית המכירות "קדם" ונמצא כעת ברשותו. המאמר מתפרסם ברשותו ובאדיבותו.

השד"ר מנובהרדוק / שמואל גרינוולד

את סיפורו המופלא של השד"ר - שלוחא דרחמנא - ר' אלתר צוקר מספר פנקס גדול, ישן ועב כרס. כריכתו של הפנקס ידעה ימים יפים יותר, ותוכנו עמוס לעייפה בפרטים מרתקים, המהווים אינדיקציה מרתקת למתרחש בין שבילי המושבות והקיבוצים בימים עברו. לולא פיסת הנייר הדהויה שהתמקמה לה אי שם בין קפלי הפנקס, ועליה מכתב המלצה לשד"ר, ספק רב אם הייתה מתגלית זהותו.

מיהו בעל הפנקס? בשל מה ובעבור מה כיתת את רגליו לאורכה ולרוחבה של הארץ, בין השנים תרח"צ-תש"ג (1938-1943)? מה מבקשים לבטא המספרים המופיעים בטורים הארוכים המסודרים להפליא לצד שמות שונים ומגוונים, המהווים יחד רפרטואר נכבד המבטא היטב את אוירת אותם ימים בישוב החדש, שהלך והתהווה בארץ הקודש?

* * *

ר' אלתר צוקר זצ"ל היה שמו של בעל הפנקס, אשר כפי שניתן להתרשם מבין שורות מכתב ההמלצה המצורף, שימש כמשולח של ישיבת 'בית יוסף' - נובהרדוק' בבני ברק. הישיבה בחרה בו, ומסתבר שלא בכדי, לשמש כשליחה לסובב בערים ובמושבות ולאסוף תרומות למחיית תלמידיה. אם לשפוט על פי המספרים המופיעים בפנקס, הרי שמסתבר שמלבד היותו של ר' אלתר איש יודע סדר ומאורגן להפליא, מאמציו גם נשאו פרי.

את תחושותיו האישיות אין רבי אלתר מעביר אל הכתב, קשה לדעת האם זכה להארת פנים יפה, או להיפך מכך, האם וכיצד התקבל בכל מקום שאליו הגיע מטעם הישיבה. למרות זאת, העובדות מדברות בעד עצמן - אם ר' אלתר חזר לאותם מקומות שוב ושוב, ואף זכה לקבל מאותם אנשים מתת יד הגונה, מסתבר שהיתה לכך הצדקה.

מעבר להיותו של הפנקס מסמך מרתק השופך אור על הליכות התקופה ועל מושגי אותם ימים, כמו גם על עיסוקיהם המגוונים של האנשים שחיו ופעלו באותם מקומות. הרי שיותר מכך, עולה ומשתקפת מתוכו תעוזתו של נובהרדוקאי אמיתי, שאינו נרתע משום קושי, לא פיזי ולא אנושי. ואם בכדי לשאת את משא הישיבה, נזקק הוא להתדפק על דלתותיהם של בני קיבוצים, שלמראית העין לפחות, אין בינם ובין המטרה שלשמה הטריח עצמו ר' אלתר עד אליהם ולא כלום, הרי שעושה הוא גם את זה ובצורה הטובה ביותר, ולא רק בין כתלי הישיבה.

מסתבר שעבור ר' אלתר 'שוויון בנטל' לא היתה רק סיסמה נבובה, הוא האמין בה ואף פעל באמצעותה רבות. הוא לא רק חיפש לעצמו שותפים, הוא גם מצא אותם במקומות הכי פחות מצופים, ולא רק אחד ממושבה ושניים מקיבוץ, שאגב, ברבים מהם פעל באופן קבוע ש"ב [=שוחט ובודק] בתפקיד מלא.

שמות המקומות שאליהם הגיע, כמו גם שמות התורמים והמספרים, מציגים תמונה הפוכה בתכלית מזו שהיינו מצפים לה. מתברר שבלא מעט קיבוצים ומושבות התגוררו אנשים, שידעו דבר ויותר על מהותה של הישיבה ורתמו עצמם למטרה הנעלה של אחזקת בני תורה.

* * *

התלוויתי תוך כדי שוטטות בין דפי הפנקס עמוס הפרטים והמספרים, אל מסלולו המרתק של ר' אלתר, ובקשתי לחזור יחד עמו אל אותם ימים, אל שבילי הקיבוצים והמושבות, אל האנשים ובעיקר אל ההוי המיוחד, שאור וצל שמשו בו בערבוביה.

עמודים שלמים סוקרים את הממצאים שהעלה ר' אלתר בביקוריו במקומות השונים, כל מקום ועמודו הוא. יכלה המקום, ולא תכלינה התרומות, ולפיכך יובאו בזאת טעימות מדגמיות, שרבות מהן מייצגות דמויות ייחודיות ושאר ממצאים מרתקים:

כך הגיע ר' אלתר לאבן יהודה, לבלפוריה ולבנימינה - שם ביקר בין השאר אצל בעל האיטליז ואצל טחנת הקמח שעל יד הרכבת, אצל ועד המושבה.

בחודש סיון של שנת ה'תרצ"ט בהיותו בחדרה, ביקר אצל מאיר לסטר שעסק לפרנסתו כסוכן שמן בחדרה, אצל החלבן המקומי, אצל הרב דמתא רבי יוסף דב הכהן, וכן אצל ר' משה פרנק (ככל הנראה אחד מבני משפחת הגרצ"פ שאביו נמנה על מקימי המושבה). כמו גם אצל שלמה מאירזון יו"ר המועצה, ואצל בוסקובסקי מנהל הבנק, אצל קופרבוים סוחר הנפט, אצל ר' יצחק ליפשיץ

[illegible]

מרתק לדעת שגם ביגור זכה ליחס מכובד, כך עולה מתוך ביקורו אצל שמואל גוטבטר, אצל יחזקאל בן-חרוב, ואצל אברהם צדוק חופשי. ומתברר שגם התגורר שם, בנשר או ביגור, יהודי שזכה לתואר 'הרב הגאון ר' אביגדער וזוגתו חוה שומר' (רבי אביגדור שיר - רבה של נשר, נפטר בשנת תשל"א).

בין הקיבוצניקים ביגור נמנה באותה עת ר' שמואל חיים יעלין. התרומה מהחברים נאספה על ידי ר' יצחק.

בזכרון יעקב ביקר אצל ר' זכריה יפת משכונת התימנים ואצל יהודה גוטמן החלבן, אצל ר' משה שפרדלינג השו"ב, אצל חיים דוב בשביל היקב, אצל הרב הגאון (עזריאל) קושלבסקי שליט"א (מתלמידה של סלבודקה-חברון, שהתמנה לתפקידו אחר רצח חמיו הרב אורלנסקי - בהיותו בחברון לרגל שמחת שבת השבע ברכות של בתו. הרב קושלבסקי המתין כשנה לבת הצעירה שאבדה את הוריה, אחותה וגיסה, ולאחר נישואיהם החליפו את שם משפחתם לעזריאלי). בכפר פינס ביקר ר' אלתר אצל ולובסקי השו"ב, וכן אצל שמעון ברוסטר - אף הוא נשא בתפקיד שו"ב, אצל המרא דאתרא שטרנברג. שם גם זכה לתרומה הגונה מאת 'קבוצת אברהם' ומהרב שפירא ('האדמו"ר החלוץ').

בהיותו בכפר הרא"ה סר לביתו של שמואל קלרמן (אביו של הגאון רבי אורי זצ"ל), וכן לביתו של יוסף אלי' פינקל השו"ב, ושל נריה מנהל הישיבה (הרב משה צבי נריה), באותה עת סר גם לשוב השכן 'חיבת ציון'.

בראשון לציון זכה לתרומה נאה ממרדכי רובנסקי מזכיר המועצה, וביקר אצל הרב ר' יוסף הלוי, ואצל האחים וינברג מבית החרושת לקרח.

ברחובות ביקר בין השאר אצל ר' צבי שטינמן - הרב הראשי, אצל זיסקינד פומרנץ הנהג, אצל שמואל הופמן השו"ב, ואצל נתן בומז"א.

* * *

משם, בחזרה למרחביה, שם ביקר אצל ר' יצחק בנצלוביץ השו"ב, אצל פישרמן המוכתר ובתחנת הגפירים.

בכפר יחזקאל ביקר אצל יוסף חן השו"ב, ואצל זלמן בה"ר יהודה וילקוביץ - שם טרח ר' אלתר לציין לצדם של שמות התורמים כי 'הכל מטבח'.

בכפר גדעון ביקר אצל בן ציון ראב המזכיר, ואצל ר' מרדכי צבי שמעון. בתל עדש ביקר אצל ליפמן רובינשטיין שהעדיף לתרום לוועד הישיבות, ואצל ר' אברהם שו"ב.

בהיותו בעפולה פקד את ביתו של חנוך העניך בה"ר טוביה פסלוב מהקפה, וביקש לסור לביתו של הקצין ברנר, אולם התברר לו שעבר לרחוב נחמני בתל אביב. הוא סר גם לביתם של יעקב מאיר שו"ב, של אלי קריגמן החזן, של המרא דאתרא ר' אשר קירשטיין, ושל ר' שמואל טומושוב.

היכן עוד התגוררו יראים ושלמים? בכפר תבור למשל, שם פעל ר' בן ציון הלוי כשו"ב, ואפילו בכדורי (בית הספר הנודע שעל התבור, אשר הוציא מקרבו לפחות ראש ממשלה אחד), שם גם זכה לתרומה מאת תחנת הגפירים.

בגדרה, זכה לסיוע מקיבוץ חפץ חיים, ובגן יבנה פקד את ביתו של ר' יצחק וינגאד השו"ב. אפילו בגבעת ברנר, הרים הקיבוץ תרומה נאה, והרבנית קסטלבילניצי אף היא הרימה תרומה נכבדה.

להיכן עוד הגיע ר' אלתר? לעין עירון על יד כפר פינס, לבית הכנסת של משק עין חרוד, שם זכה לתרומה מהנהלת המשק ומ"הזקנים" (תופעה הראויה לסקירה בפני עצמה) באמצעותו של ר' דוד הלר.

בקיבוץ תל יוסף ביקש לפגוש את ד"ר חיים לייב משקובסקי, אולם מתברר שהלה עבר לעפולה. בנהלל פגש את ר' זכריה שו"ב, ואת ר' קלמן בן-עמי, יהודי ירא שמים שהתגורר אצל בנו. כן זכה שם לתרומה מבית הספר לחקלאות.

במשק גבת נענו לקריאתו בעיקר הזקנים, וכמובן ר' מענדיל - השו"ב המקומי. משק עיינות, משק השרון, משק מעברות, משק משמר השרון, ועד המושב כפר יהושע כולם נקבצו לעמוד אחד, ובולט בתוכם ר' שמואל וינשטוק.

בקיבוץ גניגר התגורר באותה עת ר' יעקב שו"ב. יחד עמו מופיעים בעמוד אחד: חפציבה, בית אלפא, מזרע, מרחביה, גבע, גבעת חיים, ובית שערים.

בכפר ויתקין התגורר וכיהן באותה עת צבי מלמד השו"ב, ובכפר ברוך נשא בתפקיד דומה ר' יהושע קרשין השו"ב.

תאריך והסכום				שמות התרומות		מספר
ת"ת	ת"ת	ת"ת	ת"ת	שמות התרומות	מספר	מספר
50	50	50	50	1. חסד	1	1
30	30	30	30	2. חסד	2	2
50	50	50	50	3. חסד	3	3
30	30	30	30	4. חסד	4	4
50	50	50	50	5. חסד	5	5
30	30	30	30	6. חסד	6	6
50	50	50	50	7. חסד	7	7
30	30	30	30	8. חסד	8	8
50	50	50	50	9. חסד	9	9
30	30	30	30	10. חסד	10	10
50	50	50	50	11. חסד	11	11
30	30	30	30	12. חסד	12	12
50	50	50	50	13. חסד	13	13
30	30	30	30	14. חסד	14	14
50	50	50	50	15. חסד	15	15
30	30	30	30	16. חסד	16	16
50	50	50	50	17. חסד	17	17
30	30	30	30	18. חסד	18	18
50	50	50	50	19. חסד	19	19
30	30	30	30	20. חסד	20	20
50	50	50	50	21. חסד	21	21
30	30	30	30	22. חסד	22	22
50	50	50	50	23. חסד	23	23
30	30	30	30	24. חסד	24	24
50	50	50	50	25. חסד	25	25
30	30	30	30	26. חסד	26	26
50	50	50	50	27. חסד	27	27
30	30	30	30	28. חסד	28	28
50	50	50	50	29. חסד	29	29
30	30	30	30	30. חסד	30	30
50	50	50	50	31. חסד	31	31
30	30	30	30	32. חסד	32	32
50	50	50	50	33. חסד	33	33
30	30	30	30	34. חסד	34	34
50	50	50	50	35. חסד	35	35
30	30	30	30	36. חסד	36	36
50	50	50	50	37. חסד	37	37
30	30	30	30	38. חסד	38	38
50	50	50	50	39. חסד	39	39
30	30	30	30	40. חסד	40	40
50	50	50	50	41. חסד	41	41
30	30	30	30	42. חסד	42	42
50	50	50	50	43. חסד	43	43
30	30	30	30	44. חסד	44	44
50	50	50	50	45. חסד	45	45
30	30	30	30	46. חסד	46	46
50	50	50	50	47. חסד	47	47
30	30	30	30	48. חסד	48	48
50	50	50	50	49. חסד	49	49
30	30	30	30	50. חסד	50	50
50	50	50	50	51. חסד	51	51
30	30	30	30	52. חסד	52	52
50	50	50	50	53. חסד	53	53
30	30	30	30	54. חסד	54	54
50	50	50	50	55. חסד	55	55
30	30	30	30	56. חסד	56	56
50	50	50	50	57. חסד	57	57
30	30	30	30	58. חסד	58	58
50	50	50	50	59. חסד	59	59
30	30	30	30	60. חסד	60	60
50	50	50	50	61. חסד	61	61
30	30	30	30	62. חסד	62	62
50	50	50	50	63. חסד	63	63
30	30	30	30	64. חסד	64	64
50	50	50	50	65. חסד	65	65
30	30	30	30	66. חסד	66	66
50	50	50	50	67. חסד	67	67
30	30	30	30	68. חסד	68	68
50	50	50	50	69. חסד	69	69
30	30	30	30	70. חסד	70	70
50	50	50	50	71. חסד	71	71
30	30	30	30	72. חסד	72	72
50	50	50	50	73. חסד	73	73
30	30	30	30	74. חסד	74	74
50	50	50	50	75. חסד	75	75
30	30	30	30	76. חסד	76	76
50	50	50	50	77. חסד	77	77
30	30	30	30	78. חסד	78	78
50	50	50	50	79. חסד	79	79
30	30	30	30	80. חסד	80	80
50	50	50	50	81. חסד	81	81
30	30	30	30	82. חסד	82	82
50	50	50	50	83. חסד	83	83
30	30	30	30	84. חסד	84	84
50	50	50	50	85. חסד	85	85
30	30	30	30	86. חסד	86	86
50	50	50	50	87. חסד	87	87
30	30	30	30	88. חסד	88	88
50	50	50	50	89. חסד	89	89
30	30	30	30	90. חסד	90	90
50	50	50	50	91. חסד	91	91
30	30	30	30	92. חסד	92	92
50	50	50	50	93. חסד	93	93
30	30	30	30	94. חסד	94	94
50	50	50	50	95. חסד	95	95
30	30	30	30	96. חסד	96	96
50	50	50	50	97. חסד	97	97
30	30	30	30	98. חסד	98	98
50	50	50	50	99. חסד	99	99
30	30	30	30	100. חסד	100	100

ארגון משמר הגליל ממצפה שעל יד טבריה הרים אף הוא תרומה נאה, כמו גם ר' דוד רוזנברג השו"ב מבאר טוביה.

באגרונוק (לימים חלק מן העיר חולון) ביקר ר' אלתר אצל הרב דמתא הגאון ר' דוד ויין ואצל הרב יונה לייב קפלינסקי. במקוה ישראל הסמוכה, נענתה לקריאתו הנהלת בית הספר החקלאי. בראש פינה הרים תרומה נאה השו"ב המקומי ר' מאיר הולצברג, ואפילו ד"ר מר (ממציא התרופה נגד הקדחת) נענה לקריאה.

בטבריה פקד את ביתו של הרב הג' ורנר (הרב אשר זאב ורנר), וזכה לתרומה נאה מהנהלת ישיבת אור תורה, כן פקד את ביתו של הרב מאיר ועקנין, ואת בתיהם של משפחות לוריא ווינברג. בצפת פקד את ביתו של רבי אברהם לייב זילברמן, את ביתם של משפחות פדהצור וקליך וכן את מושב הזקנים המקומי.

בהיותו באזור הרחיק עד למטולה, ולא פסח אף על כפר גלעדי ועל בית גן שעל יד יבנאל. ***

מי והיכן היו השו"ב ביתר המושבות בנות התקופה?

במשמר הירדן היה זה ר' חיים אהרן גלברד השו"ב, ובמגדל ר' מנדל שו"ב. בכנרת היה זה הרב שלום (קורן), באבן יהודה ר' ישראל בלויגרונד, בנס ציונה ר' יוסף גמליאל שו"ב, ובעקרון ר' אברהם אלטמן. במנחמיה ר' אריה פרנקל שו"ב, וביבנאל ר' אהרן זלץ שו"ב. בבאר יעקב פעל באותה עת כשו"ב ר' מאיר גוטליב שו"ב, ביקנעם ר' אברהם רוטר, ובעטלית ר' פנחס הלפרין שו"ב. ***

למותר להזכיר את תרומתם המובנת מאליה של תושבי המרכז בכלל ותושביה של תל-אביב בפרט, שאגב, כמתבקש, הסכומים שניתנו על ידם מטפסים באופן כללי בחדות כלפי מעלה, עליהם נמנים בין השאר הרב זאב ליפוביץ והנדיב ר' בצלאל דבילצקי (שסך תרומתו הנכבדה שווה ערך מן הסתם לערך תרומתם של כמה וכמה בני קיבוצים ומושבות ויותר מכך). אי שם בשולי הפנקס, מסתתר גם שמו של החזון איש: "נשלח ע"י הר"ש גרינמן שליט"א ליד החזו"א ב' טבת תש"ג מאה דולר מהנדיבה...". ***

דמותו של ר' אלתר נותרה לעת עתה עלומה, הנסיונות לאתרו בקרב יוצאי משפחות נובהרדוק אף הן לא תרמו לקידום הענין. בשיחה עם ר' יעקב צוקר מבני ברק, אשר כמצופה קיוויתי להסתייע

בו לפשר התעלומה, ידע לספר על כך שאביו ר' יחיאל מאיר אכן שימש כמשולח מטעם ישיבת בית יוסף. אולם, למיטב ידיעתו לא נשא בשם כינוי נוסף - 'אלתר'. בנוסף, אביו פעל כמשולח בחו"ל ולא כאן בארץ.

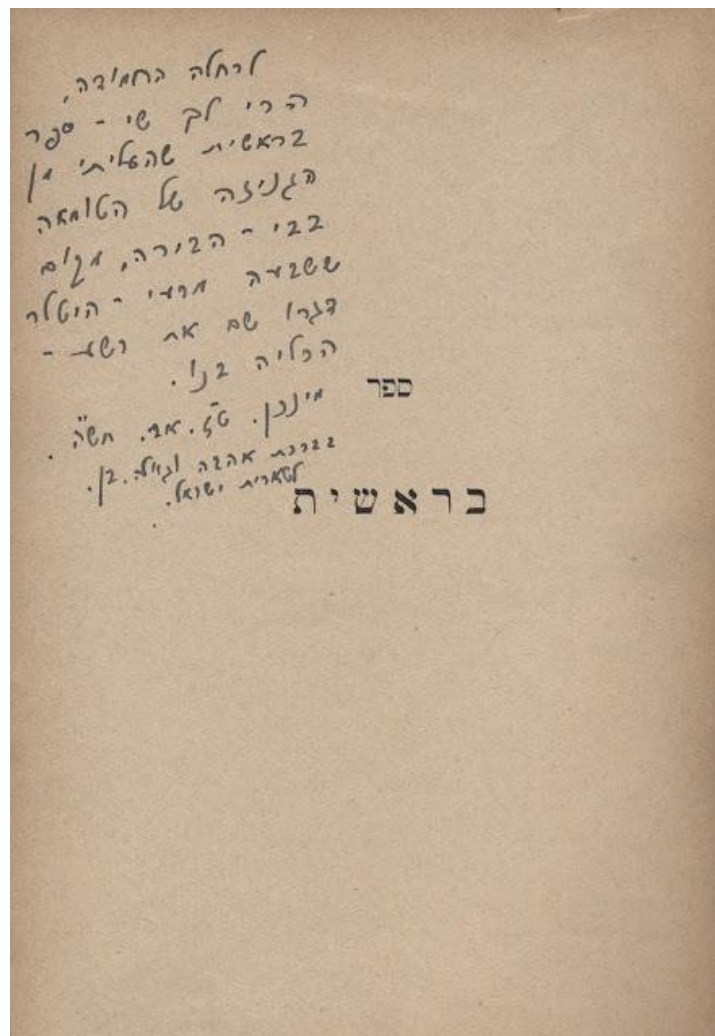
האם יתכן כי פעלו מטעמה של ישיבת בית יוסף שני משולחים בעל שם משפחה דומה?! בכל מקרה, התחושה שעולה היא שיש כאן עוד פעולה של 'רשת נובהרדוק', שאמנם לא הקימה כאן ישיבות לעשרות כפי שעשתה בפולין וברוסיה, אך עשתה גם עשתה למען אחינו בית ישראל הפזורים בקצוי ארץ ורחוקים מעולמה של ישיבה, באמצעות איש קשר מטעמה אשר שימש באמצעות תפקידו יוצא הדופן, כגשר חי בין התקופות וכמגשר בין האחים שמשני צידי הגשר?! ייחודיותו של הפנקס מדברת בעד עצמה. לא רבים ולא מצויים הם מסמכים מרובי פרטים מעין אלו, המטילים אור מעניין על אותם ימים, תוך חלוקה מדוקדקת לפי אזורים, מיטיבים לרדת לפרטי פרטים, ומציגים תמונה צבעונית ורחבה יותר של התקופה ובניה.

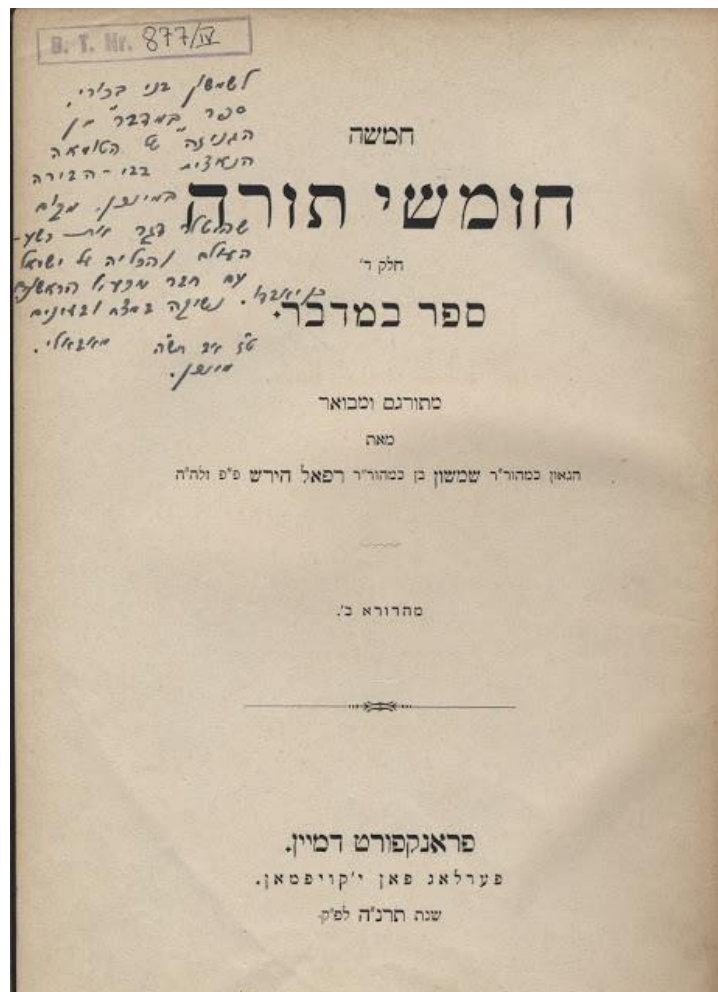
שני ספרים שנצלו "מן הגניזה של הטומאה הנאצית"

כתבתי כבר בעבר מספר מילים על מסע הצייד שערכו הנאצים אחרי ספרים יהודיים. והנה, אחד מידידי שעוסק מעט במסחר של ספרים ישנים, הראה לי פריט מעניין שקשור לנושא זה, הנמצא באוצרותיו.

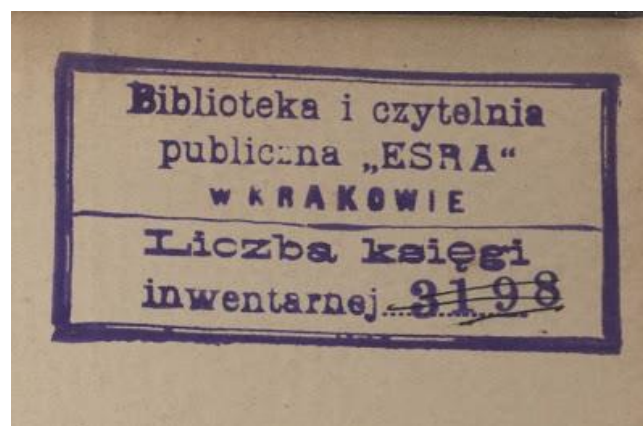
מדובר בשני כרכים של חומש עם פירוש רבי שמשון רפאל הירש בגרמנית, שנדפס בפרנקפורט דמיין, בשנת תרנ"ה (1895). לפי החותמות ותוויות הספר, כרכים אלה היו שייכים לספרייה של אגודת "עזרא" בקרקוב (קראקא). על כל אחד מן הכרכים הקדשה בכתב-יד שכתב אב לבנו ולבתו. מן ההקדשות עולה כי הספרים הועברו מקרקוב למינכן שבגרמניה על ידי הנאצים, ושם נמצאו אחרי המלחמה ע"י הכותב, כנראה במקום ריכוז של ספרים יהודיים מטעם הגרמנים. מי היה האיש? האם הוא וילדיו עברו את מאורעות השואה? וכיצד ניצלו? אולי אחד הקוראים ישפוך אור על התעלומה. מכל מקום, הנה ההקדשות שכתב לילדיו:

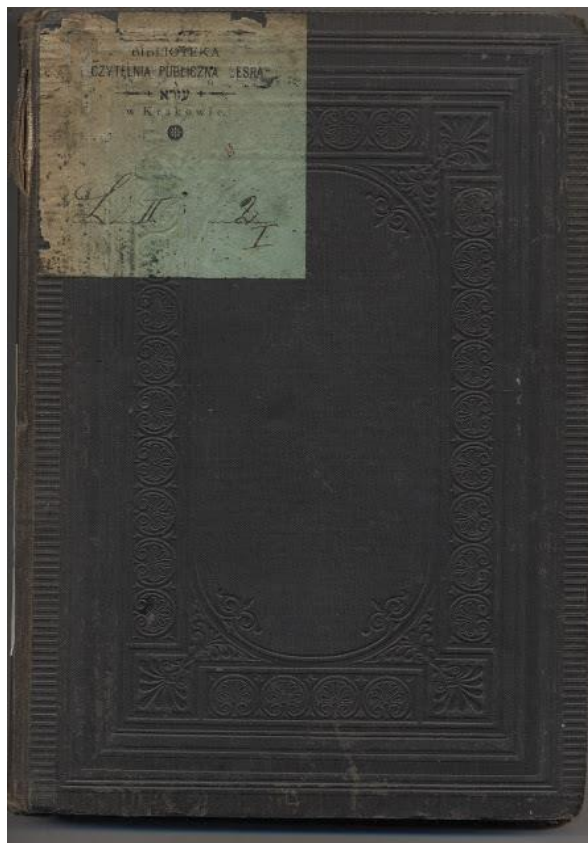
לרחלה החמודה,
 הרי לך שי - ספר בראשית, שהעליתי מן הגניזה של הטומאה בבי-הבירה, מקום ששבעה מרעי -
 היטלר דגרו שם את רשע הכליה בנו.
 מינכן ט"ז אב תש"ה.
 בברכת אהבה וגאולה. בן. לשארית ישראל.

לשמשון בני בכורי,
 ספר במדבר מן הגניזה של הטומאה הנאצית בבי-הבירה במינכן, מקום שהיטלר דגר את רשע
 העולם והכליה על ישראל עם חבר מרעיו הרשעים. כן יאבדו.
 נשיקה במצח ובעינים, מאבאלי.
 ט"ז אב תש"ה, מינכן.

חותמת ספריית "עזרא" בקרקוב

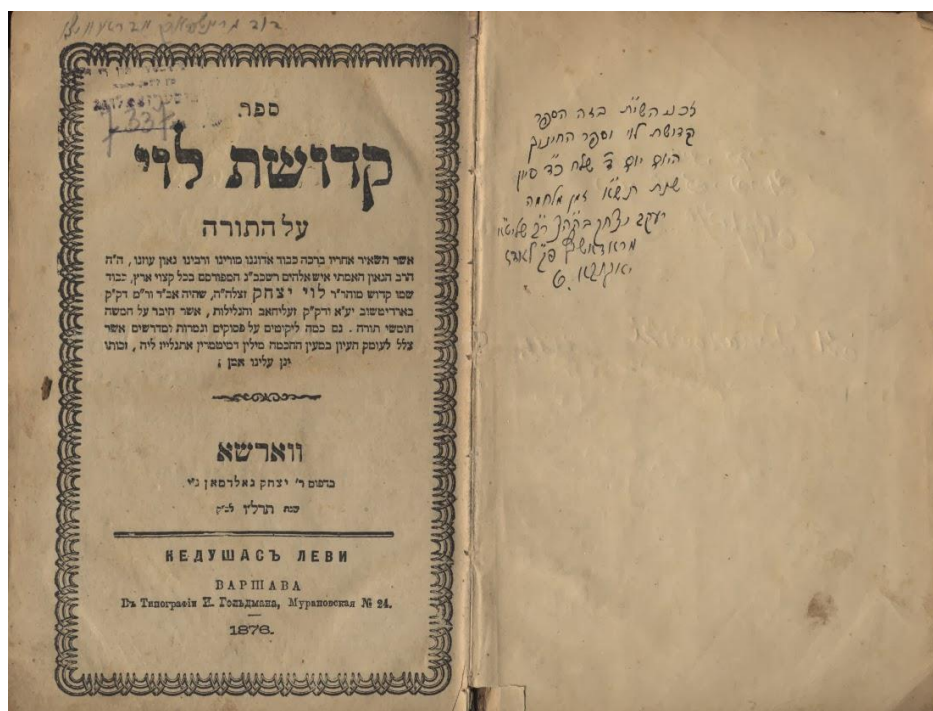

תווית הספרייה על כריכת הספר

"הקדשה עצמית" מרגשת מגטו לודז'

בספר שהגיע לא מזמן ל"קדם - בית מכירות", מצאתי "הקדשה עצמית" שנכתבה בגטו לודז' תחת השעבוד הנאצי.
מדובר בספר 'קדושת לוי' (לרבי לוי יצחק מברדיטשוב), מהדורת וורשא תרל"ו (1876), שנכרך עם 'ספר החינוך' שנדפס אף הוא בוורשא בשנת תר"מ (1879).

בעמוד שלפני השער נכתב:

"זכני השי"ת בזה הספר קדושת לוי וספר החינוך, היום יום ד' שלח כ"ד סיון שנת תש"א זמן מלחמה, יעקב יצחק בהה"צ ר"ב [רבי בנימין] שליט"א מראדושיץ פ"ק [פה קהילת] לאדז, יעקובא 6".

הכותב הוא רבי יעקב יצחק בן האדמו"ר רבי בנימין מראדושיץ (ראה אודותיו: אלפסי, אנציקלופדיה לחסידות, חלק א, עמ' שנ). על בן זה לא ידועים לי כל פרטים. אביו האדמו"ר רבי בנימין נולד בלודז' (שם כיהן אביו כאדמו"ר לשובלת ראדושיץ), בהמשך קבע את חצרו בראדושיץ, ומשם התפרסם כצדיק בעל סיגופים. נספה בשואה יחד עם בניו הקדושים, ביניהם החותם שלפנינו.

בשער מופיעה חותמת ספריה. החותמת מטושטשת, אך נדמה כי מדובר בחותמת הספריה של גטו לודז'.

הספריה בגטו לודז'

תפלה ושירים "עם כל האותיות"

על חשיבותה של תפילה הכוללת את כל אותיות האלף-בית, למדנו בתלמוד בבלי מסכת ברכות (ד), (ב):

"אמר רבי אלעזר אמר רב אבינא כל האומר 'תהלה לדוד' (מזמור קמה בתהלים, הקרוי 'אשרי') בכל יום שלש פעמים, מובטח לו שהוא בן עולם הבא, מאי טעמא? אילימא משום דאטיא באל"ף בי"ת (אם משום שסדר הפסוקים בו הוא לפי האלף-בית) נימא 'אשרי תמימי דרך' דאטיא בתמניא אפי' (מזמור קיט בתהלים, שבו נכפלות האותיות שמונה פעמים), אלא משום דאית ביה 'פותח את ידך'? נימא 'הלל הגדול'... אלא משום דאית ביה תרתי" ("דאית באלף-בית ויש בו שבח הכנת מזון לכל חי" - רש"י שם).

תפילה עם כל אותיות האלף-בית מסמלת שלמות מסויימת. כאילו נטלנו בידינו את כל כלי הביטוי האפשריים ועמדנו להתפלל.

כך כותב רבי משה מטראני - המב"ט, בספרו 'בית אלהים' בהתייחסו לגמרא דלעיל:

"וענין סידור מזמור זה באל"ף ב"ת הוא לשני דברים... הסבה השנית, כי היות סדרם באל"ף ב"ת הוא מורה על היותו כולל בשבח זה כלל שבחים והלולים אשר אין מספיקות רוב האותיות לכלול אותם עד אשר יתחברו כל האותיות בשבח מזמור זה..." (בית אלהים, שער א' - שער התפלה, פרק טו).

ובדומה לו כותבים מפרשים אחרים.

בעקבות זאת נכתבו במשך הדורות תפילות ופיוטים רבים על סדר האלף-בית.

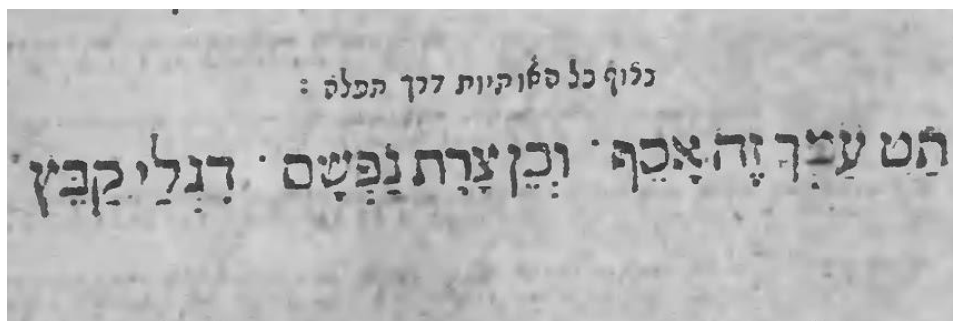
הפעם אכתוב על תפילה קצרה מאד, הכוללת 27 אותיות בלבד: 22 אותיות האלף-בית, עם 'מנצפך' - האותיות הסופיות.

המקובל האיטלקי הרב ארנ"ן [=אליעזר נחמן] פואה (נפטר ת"ט), היה תלמידו של רמ"ע מפאנו, ורבים וידידם של מקובלי איטליה (כדוגמת רבי משה זכות - הרמ"ז, ורבי בנימין הכהן - הרב"ך). פעל בעיר רג'יו (Reggio Nell' Emilia), ושם עמד בראש חבורה שנקראה "חברת העלובים" (כך מספר עליו החיד"א בספרו 'שם הגדולים').

הרב ארנ"ן פואה כתב מספר חיבורים, רובם נשארו בכתב-יד (ונדפסים בשנים האחרונות ע"י מכון "הוד והדר"), ורק שניים מהם נדפסו בחייו: האחד, פירוש על הגדה של פסח - מדרש בחדוש שנדפס בונציה ת"א, והשני, ספרון קטן של תפלות, שנדפס בונציה בשנת ת"ט, ונקרא: בקשות ווידויים כפי הזמן.

בדף [11] בחוברת זו הובאה תפילה קצרה שכוללת את כל אותיות האלף-בית, כולל את מנצפך האותיות הסופיות:

צִוּוּף כָּל הָאוֹתוֹת דְּרֶךְ תַּפְלָה
חַט עֵמֶךְ זֶה אִסּוּף, וְכֵן צֶרֶת נַפְשִׁים, דְּגָלִי קִבֵּץ

ידידי הרב יעקב ישראל סטל, המלומד ומורגל במחקר הפיוט, שם לב שמדובר כאן בטעות דפוס, ובמקום "חט", צריך לומר: "חט" (שהרי האות ת' מופיעה לאחר מכן, במילה 'צרת'), וכך לדעתו הוא פירוש השיר:

המשורר מבקש מהקב"ה: את "חט [=חטא] עמך זה" - עם ישראל (ע"ש "עם זו קניית"), "אסף" - תאסוף, תכלה, וגם את "צרת נפשם", והוא חותם בבקשה לגאולה: "דגלי" (דגלי ישראל, וזו הוראה פייטנית לכלל ישראל) "קבץ".

[אגב, מוסיף הרב סטל, הכתיב "חט" = חטא, מקובל ביותר בפייטנות הקדומה, ופחות במאוחרת, אך כאן הוכרח לנקוט בכתיב זה כדי שלא לכפול את האל"ף].

אציין כאן כי המשורר הספרדי טדרוס אבולעפיא כתב אף הוא שירים קצרים, הכוללים את כל האותיות בשורה אחת (משפט הכולל בתוכו את כל אותיות האלף-בית מכונה 'פנגרמה' - ראו ערך בויקיפדיה, ותודה לד"ר יוסף במברגר). במקרה שלו, השירים אף שקולים במשקל מדויק, כמיטב המסורת הספרדית.

בספר שיריו הגדול "גן המשלים והחידות" שנדפס ע"י דוד ילין (ירושלים תרצ"ב-תרצ"ז), כונסו שירים מתוחכמים מסוג זה בפרק "שירי צעצועים":

חֲשַׁצָה צִיץ הַזְמַן! רָם דְּגָלָךְ (חֲסֹב).
(בית שבו כל אותיות הא"ב ומנצפ"ך הסופיות).
— — — — —
צִיץ הַזְמַן! רָם דְּגָלָךְ כִּנֵּם כָּחַק עֵת, אֵף שְׁפוּט.

חֲשַׁצָה (שֶׁנֶּב).
יְהִי תַעֲזוּ נֶשֶׁם כָּפֶךְ צָר
(בכל שורה אותיות הא"ב ומנצפ"ך הסופיות).
— — — — —
יְהִי תַעֲזוּ נֶשֶׁם כָּפֶךְ צָר לֵב נֶאֱץ קָטַן מִחֲסָדָךְ
נִם בִּקְשִׁי, הִט אֶזְנִי, כִּפָּר נִם מִחֵץ יְעוֹף תִּצַּל דָּךְ
הִפֵּץ יָם מִם שְׁטַף לְבוּ צֶק חֵן עֵת אֶזְכָּר נִגְדָךְ
נִצָּא הֶחָג, תָּם גִּזְן, יוֹמָן סָכַל טָרַף נֶפֶשׁ עֲבָדָךְ.

תפילות, שירים או פיוטים, במבנים וירטואליים שונים ומשונים נכתבו למכביר, אך נסתפק בכך לעת עתה.

מסע ביבליוגרפי - מאת אלי שטרן. חלק מהמידע והתמונות באדיבות "קדם" - בית מכירות פומביות בע"מ. © כל הזכויות שמורות ואין להעתיק בשום אופן ללא רשות מפורשת. תגובות, רעיונות והערות מתקבלות בשמחה, וכמובן מצטרפים חדשים לרשימת התפוצה. elishteren@gmail.com

נוטריון